

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه روانشناسی

عنوان:

بررسی نیمرخ هیجانی فرزندان در گونه های مختلف خانواده بر اساس مدل
فرآیند و محتوای خانواده

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته روانشناسی عمومی

مؤلف:

نازنین عبدالله زاده

استاد راهنما:

دکتر سیامک سامانی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا آقا یوسفی

تقدیم به زیباترین غزل زندگیم، همسرم، همراهم و یار همیشگی ام
که عاشقانه ای آرام و یگانه است، به پاس صبوری ها و مهرش،

تقدیم به دو فرشته و دو تکیه گاه استوار زندگیم، پدر و مادرم،
که عاشقانه ترین نواهای زندگی را در وجودم نواختند،

محبت، فداکاری، روشنائی و آرامش را در وجود آنان یافتم
و هر آنچه دارم مدیون وجود سراسر مهرشان است.

و

تقدیم به خواهر و برادر عزیزتر از جانم که کرمابخش وجودم هستند.

تقدیر و تشکر:

شکر و سپاس خدای را که هرچه هستم، همه لطف اوست. پس از آغاز سزاوار است تا سپاسگزار پدر و مادرم باشم که به بهای گرانقدرترین لحظات زندگیشان، تلاش کردند خانواده ای به من ارزانی دارند که نه یک نظریه و نه یک مدل بود بلکه واقعیتی بود سراسر عشق و آرامش.

پس از آن سپاسگزار همسرم هستم که مهربانانه هم گامم شد، صادقانه یاریم کرد، صبورانه تحمل کرد، بزرگواریانه با حضورش اطمینان بخشم شد و همواره عاشقانه نیروبخش بال هایم برای بالاتر رفتن است.

سپس بر خود لازم می دانم قدردان همه آموزگاران و اساتیدی باشم که به من بهتر اندیشیدن را آموختند و سبب ساز غنای هر بیشتر آموخته هایم شدند که اندوخته ای بس گرانمایه است.

افزون بر این کمال تشکر و قدردانی از استاد راهنمای ارجمندم جناب آقای دکتر سامانی دارم که آغاز و انجام این پژوهش و همچنین آغاز راهی نو در مسیر زندگیم، مرهون همراهی ها، رهنمود ها و کمک های بی دریغ ایشان است. همچنین کمال تشکر خود را از استاد مشاورم جناب آقای دکتر آقایوسفی که همواره با همراهی خود در تسریع پیمودن مسیر یاریم دادند، اعلام می دارم.

در پایان شایسته است سپاسگزار همه کسانی باشم که با حضور و یاری هر چند اندک خود، سختی راه را بر من هموار نمودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یک	چکیده
	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- بیان مساله
۴	۳-۱- اهمیت و ضرورت موضوع
۷	۴-۱- سوالات پژوهش
۸	۵-۱- فرضیه های تحقیق
۸	۶-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها
۹	۷-۱- هدف تحقیق
	فصل دوم: مبانی نظری و تجربی
۱۲	۱-۲- نارسائی های هیجانی و سازگاری روانی
۱۴	۱-۱-۲- مفهوم فشار روانی
۲۲	۲-۱-۲- مفهوم اضطراب
۲۵	۱-۲-۱-۲- مفهوم اضطراب در نظریه های روانشناختی
۳۳	۳-۱-۲- مفهوم افسردگی
۳۷	۱-۳-۱-۲- مفهوم افسردگی در نظریه های روانشناختی
۴۴	۲-۲- نوجوانی و خصوصیات تحولی آن
۴۶	۳-۲- تعریف خانواده
۴۷	۱-۳-۲- نظریه خانواده
۴۸	۱-۱-۳-۲- نظریه عملکردی- ساختاری
۵۲	۲-۱-۳-۲- نظریه تکاملی خانواده
۵۷	۱-۲-۱-۳-۲- مدل سیستمی تکامل خانواده
۵۸	۳-۱-۳-۲- نظریه تبادل خانواده
۶۳	۴-۱-۳-۲- نظریه تعامل نمادین
۶۸	۵-۱-۳-۲- نظریه تعارض
۷۴	۶-۱-۳-۲- نظریه تنش خانواده

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷۹.....	۲-۳-۱-۷- نظریه سیستمی خانواده.....
۸۴.....	۲-۳-۱-۸- نظریه جنبش زنان (فمینیستی خانواده).....
۹۰.....	۲-۳-۱-۹- نظریه زیست اجتماعی.....
۹۴.....	۲-۴- مدل فرایند و محتوای خانواده.....
	۲-۵- تحقیقات پیشین در زمینه تأثیر خانواده و ابعاد مختلف آن بر میزان استرس، اضطراب و
۹۹.....	افسردگی به عنوان شاخص‌های نیمرخ هیجانی فرزندان.....
۹۹.....	۲-۵-۱- تأثیر خانواده بر کنش‌های فرزندان.....
۱۰۳.....	۲-۵-۱-۱- فرآیندهای خانواده و کنش‌های فرزندان.....
۱۰۷.....	۲-۵-۱-۱-۱- فرآیندهای خانواده و فشار روانی فرزندان.....
۱۱۱.....	۲-۵-۱-۱-۲- فرآیندهای خانواده و اضطراب فرزندان.....
۱۱۶.....	۲-۵-۱-۱-۳- فرآیندهای خانواده و افسردگی فرزندان.....
۱۲۱.....	۲-۵-۱-۲- محتوای خانواده و کنش‌های فرزندان.....
۱۲۶.....	۲-۵-۱-۲-۱- محتوای خانواده و فشار روانی فرزندان.....
۱۲۸.....	۲-۵-۱-۲-۲- محتوای خانواده و اضطراب فرزندان.....
۱۳۱.....	۲-۵-۱-۲-۳- محتوای خانواده و افسردگی فرزندان.....
۱۳۲.....	۲-۵-۱-۳- بافت اجتماعی خانواده و کنش‌های فرزندان.....
۱۳۴.....	۲-۵-۱-۳-۱- بافت اجتماعی خانواده و فشار روانی فرزندان.....
۱۳۶.....	۲-۵-۱-۳-۲- بافت اجتماعی خانواده و اضطراب فرزندان.....
۱۳۸.....	۲-۵-۱-۳-۳- بافت اجتماعی خانواده و افسردگی فرزندان.....

فصل سوم: روش تحقیق

۱۴۱.....	۳- روش‌شناسی تحقیق.....
۱۴۱.....	۳-۱- جامعه و نمونه آماری.....
۱۴۳.....	۳-۲- ابزار تحقیق.....
۱۴۴.....	۳-۲-۱- شکل کوتاه مقیاس‌های افسردگی، اضطراب و استرس.....
۱۴۸.....	۳-۲-۲- مقیاس‌های فرآیندهای خانواده و محتوای خانواده.....
۱۵۰.....	۳-۳- روش اجرا.....
۱۵۱.....	۳-۴- روش آماری.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵۲	۳-۵- متغیرها.....
فصل چهارم: یافته های تحقیق	
۱۵۴	۴- یافته های تحقیق.....
۱۵۴	۴-۱- آمار توصیفی مربوط به متغیرهای مورد مطالعه.....
۱۵۴	۴-۲- ماتریس همبستگی متغیرهای مورد مطالعه.....
۱۵۶	۴-۳- تحلیل و آزمون سوالات و مفروضات.....
۱۵۶	۴-۳-۱- بررسی پیش بین های استرس در فرزندان.....
۱۵۹	۴-۳-۲- بررسی پیش بین های اضطراب در فرزندان.....
۱۶۲	۴-۳-۳- بررسی پیش بین های افسردگی در فرزندان.....
۱۶۴	۴-۳-۴- بررسی تاثیر گونه های مختلف خانواده بر نیمرخ هیجانی فرزندان.....
۱۶۷	۴-۳-۵- بررسی تاثیر جنسیت بر نیمرخ هیجانی فرزندان.....
فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری	
۱۷۱	۵- بحث و نتیجه گیری.....
۱۷۲	۵-۱- ابعاد متفاوت خانواده و نیمرخ هیجانی فرزندان.....
۱۷۲	۵-۱-۱- بررسی تاثیر ابعاد مدل فرآیند و محتوای خانواده در میزان استرس فرزندان.....
۱۷۵	۵-۱-۲- بررسی تاثیر ابعاد مدل فرآیند و محتوای خانواده در میزان اضطراب فرزندان.....
۱۷۹	۵-۱-۳- بررسی تاثیر ابعاد مدل فرآیند و محتوای خانواده در میزان افسردگی فرزندان.....
۱۸۲	۵-۲- بررسی تاثیر گونه های مختلف خانواده بر نیمرخ هیجانی فرزندان.....
۱۸۴	۵-۳- بررسی تاثیر جنسیت بر نیمرخ هیجانی فرزندان.....
۱۸۶	۵-۴- کاربردهای نظری و عملی.....
۱۸۹	۵-۵- پیشنهادات تحقیق.....
۱۹۰	۵-۶- محدودیتهای تحقیق.....
۱۹۲	منابع.....
۲۰۵	پیوست.....
چکیده انگلیسی	

فهرست جداول

صفحه

عنوان

جدول ۳-۱: ترکیب جنسیتی گروه نمونه.....	۱۴۲
جدول ۳-۲: ترکیب سنی گروه نمونه.....	۱۴۲
جدول ۳-۳: ترکیب وضعیت تحصیلی والدین گروه نمونه.....	۱۴۳
جدول ۳-۴: ترکیب سنی والدین گروه نمونه.....	۱۴۳
جدول ۳-۵: ضرایب همبستگی عوامل مقیاس سلامت عمومی و فرم کوتاه مقیاس افسردگی، اضطراب و فشار روانی.....	۱۴۶
جدول ۳-۶: ضرایب همبستگی عوامل مقیاس سلامت روانی و فرم کوتاه مقیاس افسردگی، اضطراب و فشار روانی.....	۱۴۶
جدول ۳-۷: همبستگی میانگین زیر مقیاسهای مقیاس DASS با یکدیگر و با میانگین کل.....	۱۴۷
جدول ۳-۸: همبستگی میانگین زیر مقیاسهای مقیاس فرآیند خانواده با یکدیگر و با میانگین کل.....	۱۴۹
جدول ۳-۹: همبستگی میانگین زیر مقیاسهای مقیاس محتوای خانواده با یکدیگر و با میانگین کل.....	۱۵۱
جدول ۴-۱: میانگین و انحراف معیار متغیرهای مورد مطالعه	۱۵۴
جدول ۴-۲: ماتریس همبستگی متغیرهای مورد مطالعه	۱۵۵
جدول ۴-۳: جدول رگرسیون چندگانه فرآیند و محتوای خانواده برای متغیر وابسته استرس.....	۱۵۷
جدول ۴-۴: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد فرآیند های خانواده برای متغیر وابسته استرس.....	۱۵۷
جدول ۴-۵: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد محتوای خانواده برای متغیر وابسته استرس.....	۱۵۸
جدول ۴-۶: جدول رگرسیون چندگانه فرآیند و محتوای خانواده برای متغیر وابسته اضطراب.....	۱۵۹
جدول ۴-۷: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد فرآیند های خانواده برای متغیر وابسته اضطراب	۱۶۰
جدول ۴-۸: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد محتوای خانواده برای متغیر وابسته اضطراب	۱۶۱
جدول ۴-۹: جدول رگرسیون چندگانه فرآیند و محتوای خانواده برای متغیر وابسته افسردگی.....	۱۶۲
جدول ۴-۱۰: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد فرآیند های خانواده برای متغیر وابسته افسردگی.....	۱۶۳
جدول ۴-۱۱: جدول رگرسیون چندگانه ابعاد محتوای خانواده برای متغیر وابسته افسردگی.....	۱۶۴
جدول ۴-۱۲: میانگین و انحراف معیار استرس، اضطراب و افسردگی در گونه های مختلف خانواده.....	۱۶۵
جدول ۴-۱۳: تحلیل واریانس یکطرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده در میزان استرس فرزندان.....	۱۶۵
جدول ۴-۱۴: تحلیل واریانس یکطرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده در میزان اضطراب فرزندان.....	۱۶۶
جدول ۴-۱۵: تحلیل واریانس یکطرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده در میزان افسردگی فرزندان.....	۱۶۶
جدول ۴-۱۶: تحلیل واریانس یکطرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده در نیمرخ هیجانی فرزندان.....	۱۶۶
جدول ۴-۱۷: میانگین و انحراف معیار استرس، اضطراب و افسردگی در دختران و پسران	۱۶۷
جدول ۴-۱۸: تحلیل واریانس دو طرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده و جنسیت در میزان استرس.....	۱۶۸
جدول ۴-۱۹: تحلیل واریانس دو طرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده و جنسیت در میزان اضطراب.....	۱۶۸
جدول ۴-۲۰: تحلیل واریانس دو طرفه تاثیرگونه های مختلف خانواده و جنسیت در میزان افسردگی	۱۶۹

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۱۸.....	شکل ۲-۱: نشانگان عمومی انطباق.....
۲۳.....	شکل ۲-۲: سطوح چهارگانه اضطراب (دایره بزرگتر: محیط، دایره کوچکتر: حوزه ادراکی فرد).....
۲۵.....	شکل ۲-۳: چرخه معیوب کننده اضطراب.....
۷۵.....	شکل ۲-۴: نیمرخ پیشرو- پسرو سازگاری با بحران.....
۸۹.....	شکل ۲-۵: تحلیل تعامل اجتماعی از دیدگاه فمینیستی.....
۹۷.....	شکل ۲-۶: مدل محتوا و فرایند خانواده (برگرفته از سامانی، ۲۰۰۸).....
۱۵۷.....	شکل ۴-۱: پیش بینی کننده های استرس در فرآیندهای خانواده.....
۱۵۹.....	شکل ۴-۲: پیش بینی کننده های استرس در محتوای خانواده.....
۱۶۰.....	شکل ۴-۳: پیش بینی کننده های اضطراب در فرآیندهای خانواده.....
۱۶۱.....	شکل ۴-۴: پیش بینی کننده های اضطراب در محتوای خانواده.....
۱۶۳.....	شکل ۴-۵: پیش بینی کننده های افسردگی در فرآیندهای خانواده.....
۱۶۴.....	شکل ۴-۶: پیش بینی کننده های افسردگی در محتوای خانواده.....
۱۶۸.....	شکل ۴-۷: نمودار تاثیر تعامل گونه های مختلف خانواده و جنسیت در میزان استرس.....

نام خانوادگی : عبدالله زاده	نام : نازنین
عنوان پایان نامه : بررسی نیمرخ هیجانی فرزندان در گونه های مختلف خانواده بر اساس مدل فرآیند و محتوای خانواده	
استاد راهنما : دکتر سیامک سامانی استاد مشاور : دکتر علیرضا آقا یوسفی	
مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد	رشته : روانشناسی
گرایش : عمومی	
محل تحصیل (دانشگاه) : دانشگاه پیام نور (مرکز تهران)	
دانشکده : علوم انسانی	
تاریخ فارغ التحصیلی : ۱۳۸۸ / ۱۲ / ۱۱	تعداد صفحه : ۲۱۰
کلید واژه : استرس، اضطراب، افسردگی، فرآیند خانواده، محتوای خانواده، خانواده سالم، خانواده ناسالم، خانواده مشکل دار فرآیندی، خانواده مشکل دار محتوایی	
چکیده :	
<p>خانواده یکی از مهمترین عوامل موثر در تعیین سطح سلامت روانی و ناهنجاریهای هیجانی به ویژه در دوره نوجوانی می باشد. از آنجا که امروزه استرس، اضطراب و افسردگی بیشترین سهم در ناهنجاری های هیجانی را به خود اختصاص داده اند. در این تحقیق به مقایسه نیمرخ هیجانی نوجوانان در گونه های مختلف خانواده بر اساس مدل فرآیند و محتوای خانواده پرداخته شد.</p> <p>گروه نمونه این مطالعه شامل ۴۹۴ دانش آموز (۲۱۶ پسر و ۲۷۸ دختر) بود که از ۸ مدرسه در شهر شیراز انتخاب شدند. لازم به توضیح است که این ۸ مدرسه شامل ۴ مدرسه پسرانه و ۴ مدرسه دخترانه بودند که به روش نمونه گیری خوشه ای تصادفی چند مرحله ای انتخاب شدند به طوری که از هر ناحیه از نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شیراز یک دبیرستان دخترانه و یک دبیرستان پسرانه انتخاب شدند. سپس آن از هر دبیرستان ۲ کلاس، یکی پایه اول و دیگری پایه سوم انتخاب و در تحقیق شرکت داده شدند. گستره سنی گروه نمونه مورد مطالعه بین ۱۴ تا ۱۸ سال بود و میانگین و انحراف معیار سنی آنها به ترتیب برابر ۱۵/۸۲ و ۰/۹۳ بود. این دو شاخص برای گروه پسران برابر ۱۵/۹۷ و ۰/۹۹ و برای دختران برابر ۱۵/۷۱ و ۰/۸۸ بود. به منظور گردآوری اطلاعات مورد نیاز از سه مقیاس استفاده شد: (۱) مقیاس فرم کوتاه مقیاس های افسردگی، اضطراب، و فشار روانی لایبوند، لایبوند (۱۹۹۵) (DASS) شامل سه عامل که هر یک ۷ سوال داشت. برای اندازه گیری میزان افسردگی، اضطراب و فشار روانی به عنوان مشکلات ناسازگاری روانی، (۲) مقیاس فرآیندهای خانواده برای سنجش پنج عامل که هر یک از ۶ تا ۱۲ سوال را به خود اختصاص داده بودند، به منظور ارزیابی فرآیندهای خانواده شامل تصمیم گیری و حل مساله، مهارت مقابله، انسجام و احترام متقابل، مهارت ارتباطی و اعتقاد مذهبی، و (۳) مقیاس محتوای خانواده برای سنجش ۷ عامل که هر یک از ۶ تا ۱۲ سوال را به خود اختصاص داده بودند به منظور ارزیابی خصوصیات فردی و خانوادگی از قبیل رضایت از درآمد، رضایت از میزان حضور اعضا، رضایت از وضعیت ظاهر، رضایت از منزلت اجتماعی، رضایت از شغل، رضایت از تحصیلات، رضایت از محل سکونت، رضایت از سلامت روانی و جسمی، استفاده شد.</p> <p>نتایج حاصل از رگرسیون چند گانه نشان داد که از بین متغیرهای فرآیندی دو متغیر مهارت تصمیم گیری و حل مساله و مهارت ارتباطی پیش بین استرس، اضطراب و افسردگی فرزندان هستند. همچنین مهارت مقابله نیز می تواند افسردگی نوجوانان را به طور معنا داری پیش بینی کند. از میان متغیرهای محتوایی نیز چهار متغیر محتوایی میزان حضور اعضا، وضعیت ظاهر و منزلت اجتماعی، سلامت روانی و جسمی و تسهیلات تحصیلی دارای</p>	

قدرت پیش بینی معنا دار برای استرس برخوردار می باشند و سه متغیر شغل و تحصیلات والدین، وضعیت ظاهر و منزلت اجتماعی و تسهیلات تحصیلی از میان متغیرهای مورد مطالعه به طور معناداری پیش بین اضطراب فرزندان می باشند. سه متغیر وضعیت ظاهر و منزلت اجتماعی، سلامت روانی و جسمی و تسهیلات تحصیلی از میان متغیرهای محتوایی مورد مطالعه به طور معناداری پیش بین افسردگی فرزندان می باشند.

همچنین یافته های حاصل از تحلیل واریانس یکطرفه حاکی از این بود که تفاوت معنی داری میان نیمرخ هیجانی در گونه های مختلف خانواده می باشد. بر اساس آزمون شفه فرزندان خانواده های سالم به طور معنی داری نسبت به سه گونه دیگر خانواده استرس کمتری دارند. فرزندان خانواده های سالم در مقایسه با خانواده های مشکل دار فرآیندی و ناسالم به صورت معنی داری اضطراب کمتری دارند. اما فرزندان خانواده های سالم و مشکل دار محتوایی از نظر میزان اضطراب با هم تفاوت معنی داری ندارند. از نظر میزان افسردگی فرزندان، خانواده های سالم با سایر گونه های خانواده تفاوت معنی دار داشته و فرزندان افسردگی کمتری دارند. خانواده های ناسالم و مشکل دار فرآیندی با هم تفاوت معنی دار ندارند. اما فرزندان خانواده های مشکل دار محتوایی در مقایسه با آنها به طور معنی داری افسردگی کمتری دارند.

همین طور نتایج نشان داد که دختران در مقایسه با پسران استرس و اضطراب بیشتری دارند. در مورد افسردگی فرزندان جنسیت تاثیر معنی داری ندارد. گونه خانواده و جنسیت فرزندان و تعامل آنها تاثیر معنی داری بر استرس فرزندان دارند. در مجموع نتایج این پژوهش حکایت از نقش مهم خانواده در تعیین سطح ناهنجاری های هیجانی فرزندان دارد.

فصل اول:

کلیات

۱-۱- مقدمه

هر فردی در عصر حاضر برای تأمین تعادل جسمانی خود نیاز به امکانات و عواملی دارد. عواملی نیز هستند که تأمین آنها تعادل روانی فرد را ایجاد می‌کنند و عدم تأمین آنها سبب پریشانی خاطر او می‌شوند. بدیهی است که اگر کسی در زمینه‌های سلامت هیجانی و سازگاری روانی، با مشکل روبرو باشد در دیگر زمینه‌ها هم مشکل خواهد داشت. سازگاری روانی فرآیندی است که خود از مجموعه‌ای از فرآیندهای روانی تشکیل یافته است و اشاره به نوعی رابطه متعادل بین خود شخص (عوامل درونی) و محیط پیرامون (عوامل بیرونی) او دارد، که این تعادل از عوامل بسیاری تأثیر می‌پذیرد. اصولاً در مقیاسی بزرگتر رشد و شکل‌گیری شخصیت نیز از کودکی تا جوانی به همین عوامل وابسته بوده و حاصل تعامل آن‌ها می‌باشند. این عوامل در علوم رفتاری به دو دسته عوامل ژنتیکی و محیطی تقسیم می‌شوند. که عوامل ژنتیکی امکانات بالقوه و محیط، عامل بالفعل ساز آن‌ها می‌باشند.

مطالعه عوامل محیطی و بررسی میزان تأثیر آن‌ها بر فرآیندهای رشد بدنی و روانی از کودکی تا نوجوانی از مباحث مورد علاقه متخصصان علوم رفتاری مانند روانشناسان و جامعه‌شناسان می‌باشد (سامانی، ۱۳۸۱). کنکاش در میزان تأثیر هر یک از عوامل محیطی بر شخصیت و سازگاری فرد، امکان شناخت دقیق‌تر و عمیق‌تر نحوه تأثیرگذاری آنها را فراهم نموده و امکان دستیابی به محیط‌هایی برای پرورش انسانهایی با پریشانی خاطر هر چه کمتر و دارای تعادل روانی را مقدور می‌سازد.

از مهم‌ترین نشانگان عدم تعادل روانی، دارا بودن فشار روانی، اضطراب و یا افسردگی است. که از اهم عوامل این نشانگان هیجانی می‌توان به خصوصیات تحولی، خصوصیات خانواده انواع مختلف گونه‌های خانواده، شیوه فرزند پروری و ... محیط اجتماعی و گروه همسالان اشاره نمود.

«احساس می‌کنم دچار هراس شده‌ام»، «حس می‌کنم فرد ارزشمندی نیستم»، «احساس بی‌معنایی می‌کنم»، «احساس اضطراب می‌کنم» شاید تا بحال این جملات را زیاد شنیده باشید و یا خودتان احساس‌های این‌چنینی را تجربه کرده باشید. می‌دانید این نوع احساسات و حالت‌های هیجانی

معرف چه مشکلاتی هستند و چه عواملی آن‌ها را تشدید می‌کنند (آمن و روت^۱، ۲۰۰۳). یکی از نقاط اوج این حالات دوره نوجوانی است؛ دوره‌ای که با بلوغ جنسی آغاز می‌شود و مرحله‌ای است که طی آن نوجوانان از مرز بین کودکی و بزرگسال عبور می‌کنند و تا حدودی دچار بی‌ثباتی سازگاری می‌شوند (برک^۲، ۲۰۰۱). دوره نوجوانی به عنوان زمان تغییرات شگرف و تحولات درونی خود می‌تواند منشأ فشار روانی، اضطراب و افسردگی باشد (کرووش نیا، ۱۳۸۵).

اما به راستی دوره نوجوانی چه خصوصیتی دارد؟ مفهوم نارسائی های هیجانی و سازگاری روانی چیست؟ آیا می‌توان والدین و در نتیجه خانواده را به عنوان نخستین موقعیت برخورد انسان با محیط پیرامون خویش مسئول نارسائی های هیجانی دانست؟

۱-۲- بیان مسأله

همانطور که می‌دانیم اختلالات هیجانی و ناسازگاری‌های روانی افراد در هر جامعه‌ای با توجه به فرهنگ حاکم بر آن جامعه پیامدهای گسترده‌ای را برای زمان حال و آینده آن جامعه به دنبال دارد. نگرشی بر اهمیت احساس فشار روانی، اضطراب و افسردگی و پیامدهای گریزناپذیر آن ضرورت مطالعه عوامل مؤثر بر این اختلال‌ها (که خانواده از مهم‌ترین آن‌ها می‌باشد) در فرهنگ ایرانی را بخوبی نمایان می‌سازد.

جامعه ایرانی از مختصات خاصی برخوردار است. همپوشی مذهب با سایر زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، برجستگی نقش های جنسیتی، روند پرشتاب تغییرات سیاسی و اجتماعی، ملت ما را در جریان خیل عظیمی از مشکلات و بایسته‌ها قرار می‌دهد. در این میان خانواده به عنوان اولین جایی که هر یک از ما با این مقولات مواجه می‌شویم، نقش پررنگی را دارا است. در واقع، خانواده به عنوان یک زیر سیستم، مشکلات، ارزش‌ها و تنش‌های سیستم بزرگتر جامعه را به فرزند خویش منتقل می‌سازد (اینگلدسبای و همکاران، ۲۰۰۷). مدل فرآیند و محتوای خانواده (FPC Model) با در نظر

^۱- Amen & Routh

^۲- Berk

گرفتن سه بعد متفاوت کنش‌های خانوادگی، محتوای خانواده و بافت اجتماعی پیرامون آن سیستم جامعی را تعریف می‌کند که نحوه تعامل درونی خانواده را تشریح می‌نماید.

لذا، مطالعه حاضر با در نظر گرفتن اهمیت دوره نوجوانی به عنوان زمان تغییرات شگرف درونی و اولویت خاصی که نوجوان ایرانی برای خانواده قائل می‌شود (رضویه و حسینی، ۱۳۷۲، برگرفته از نیک کردار، ۱۳۸۴)، از یک سو و تأثیر خانواده و متغیرهای آن بر عملکردهای افراد در زمینه‌های متفاوت و همچنین اهمیت سلامت و سازگاری روانی فرد در زندگی که نهایتاً تعیین کننده سلامت روانی جامعه است، از سوی دیگر، بر آن است که سهم هر یک از ابعاد متفاوت خانواده (که در مدل فرآیند و محتوا معرفی شده است) را در سه سازه روانی استرس، اضطراب و افسردگی تعیین کند.

۱-۳- اهمیت و ضرورت موضوع

همه جوامع خواستار سعادت و سلامت روانشناختی اعضای خانواده‌های خود و به ویژه فرزندان خود هستند. برای رسیدن به این خواسته باید تا آنجا که ممکن است مراحل رشد بحرانی فرزندان و عوامل مؤثر بر سلامت و سازگاری روانی را شناخت.

متخصصان روانشناسی رشد، نوجوانی را یکی از مراحل رشد می‌دانند که در طول آن نوجوان از جنبه‌های مختلف جسمی، شناختی، هیجانی و اجتماعی دچار تحولات عمده‌ای می‌گردد. بر اساس تحقیقات موجود نوجوانی همراه با تغییر در روابط با والدین، تغییر در برنامه خواب، نوسان مزاجی و افزایش میزان استرس^۱، اضطراب^۲، افسردگی^۳ و پرخاشگری می‌باشد (سامانی و فولاد چنگ، ۱۳۸۸). از طرفی از رایج‌ترین مسائل روانی و عاطفی در دوران نوجوانی، اضطراب، افسردگی و فشار روانی می‌باشند. بروز اینگونه مشکلات هیجانی و سازگاری در این سنین بر اغلب کنش‌های شناختی و عاطفی تأثیر می‌گذارد، احتمال ابتلای فرد به هر یک از نابسامانی‌های روانی را افزایش داده و سلامت و بهداشت او و

^۱ - Stress

^۲ - Anxiety

^۳ - Depression

جامعه را در آینده در معرض خطر قرار می‌دهد و فرد را از حالت سلامت نسبی به نوعی عدم تعادل روانی، عاطفی و شناختی سوق می‌دهد (سامانی و جوکار، ۱۳۸۷).

معمولاً عواملی هم چون اختلال در روابط نوجوان و والدین وی، نگرانی در مورد مشکلات بزرگ شدن و ترس و احساس گناه مربوط به سابق های جنسی و پرخاشگری منجر به احساس فشار روانی و اضطراب در نوجوان می شوند. نوجوانان نسبت به افسردگی نیز آسیب پذیر هستند (سیکچتی و توث^۱، ۱۹۹۸؛ کوهن^۲ و همکاران، ۱۹۹۳). تسببت به گذشته افسردگی در بین نوجوانان شایعتر شده است و قربانیان زمانی که بسیار جوان هستند، مبتلا کرده است (روزنهان و سلیگمن^۳، ۱۹۹۹). در طول دوره نوجوانی ۷ درصد از نوجوانانی که خلق و خوی افسرده را تجربه می کنند به اختلالات افسردگی قابل تشخیص مبتلا می شوند (پترسن^۴ و همکاران، ۱۹۹۳). به دلیل شیوع فراوان و زود هنگام استرس، اضطراب و افسردگی در بین نوجوانان و تاثیر ناتوان کننده ای که این اختلال ها در هر وجهی از زندگی از جمله کارکرد روانشناختی، خانوادگی و تحصیلی دارند، این سه شاخص در تحقیق حاضر برای بررسی نیم رخ هیجانی نوجوانان در نظر گرفته شده اند.

با توجه به رواج فراوان اضطراب و افسردگی و اثرات بسیار توان فرسای آن ها، کوشش های زیادی برای پی بردن به عوامل زمینه ساز این اختلال ها صورت می گیرد که یکی از این عوامل خانواده هاست. در گستره جغرافیا هر کجا انسانی زیست می کند و در عمق تاریخ تا آنجا که نشانی از حیات انسان است، خانواده وجود داشته است. ما در خانواده به دنیا می آییم، رشد می کنیم و شخصیت ما شکل می گیرد (پروین، ۱۹۹۶، برگرفته از صادق زاده، ۱۳۸۵). بنابراین خانواده به عنوان عمده ترین نهاد اجتماعی، اولین نظام مؤثر بر نحوه رشد کودکان و نوجوانان می باشد.

هر خانواده ای برای اینکه به سیستمی مولد تبدیل شود (یا سیستمی مولد باقی بماند) نیازها و امکانات متفاوتی دارد (سامانی، ۲۰۰۵)؛ این سیستم های متفاوت علی رغم اینکه مانند یکدیگر نبوده و

^۱ - Cicchetti & Toth

^۲ - Cohen

^۳ - Rosenhan & Seligman

^۴ - Petersen

مثل هم عمل نمی‌کنند اما همگی در مفهوم کلی خانواده به عنوان نخستین و کهن‌ترین نهاد بشری جای می‌گیرند (صادق‌زاده، ۱۳۸۵).

ابعاد خانواده براساس مدل فرآیند و محتوای خانواده شامل خصوصیات محتوایی از قبیل درآمد خانواده، تحصیلات و شغل والدین، سلامت جسمی و روانی و خصوصیات دموگرافیک مانند سن، جنس و ... هستند. در حلی که خصوصیات فرآیندی شامل مهارت های مقابله ای، ارتباطی، حل مساله، احترام متقابل و انسجام و عقاید مذهبی می باشند. از ویژگی های مهم ابعاد فرآیند خانواده آموزش پذیر و قابل آموزش بودن آن ها است. به عبارت دیگر این مهارت ها آموخته می شوند (سامانی، ۲۰۰۵؛ هارجیه و دیکسون، ۲۰۰۴). در نتیجه می توان آن ها را در جهت مثبت تغییر داد و از این طریق بر دینامیک های تحت تاثیر آنها از جمله سلامت و سازگاری روانی اثر گذاشت.

توجه تحقیقاتی اندکی به بررسی همزمان تاثیر ابعاد فرآیندی و محتوایی خانواده بر فشار روانی، اضطراب و افسردگی نشان داده شده است. به منظور تایید موفقیت این مدل در این حوزه، نیاز است تحقیقات گسترده ای در جوامع مختلف فرهنگی، قومی، طبقه ای و غیره انجام گیرد. چرا که ممکن است فرهنگ یا خرده فرهنگی که افراد در آن اجتماعی می شوند بر عوامل فرآیندی و محتوایی خانواده های آن ها تاثیر داشته باشد (هسو، ۲۰۰۲).

از طرف دیگر امروزه نسبت به گذشته به دلیل پیشرفت تکنولوژی و ماشینی شدن زندگی از یک سو و تنش های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و وجود مشکلات مختلف و بیماری های جسمی گوناگون که اغلب خود متأثر از عوامل مذکور هستند از سوی دیگر، اضطراب، افسردگی و فشار روانی در کشور ما شایع تر است (سامانی، ۱۳۸۷).

همان طور که ذکر شد در دوران نوجوانی اضطراب و افسردگی رشد چشم گیری دارند و آثار نامطلوب آن ها در هر جهتی از زندگی نوجوان اعم از کارکرد روانشناختی، خانوادگی و تحصیلی نمایان می‌شود و در این میان نقش خانواده به عنوان سیستمی که عوامل مختلف موجود در آن هر یک به روش

و مقدار متفاوتی فرزندان و بالاخص نوجوانان را به عنوان محصول خانواده، تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد، بسیار حایز اهمیت است (سامانی، ۱۳۸۱).

همچنین می‌توان ادعان نمود که مشکلات هیجانی تاثیر به‌سزایی بر عملکرد دانش‌آموزان (که بیشتر نوجوانان می‌باشند) و شرایط تحصیلی آن‌ها دارد (تابع بردبار، ۱۳۸۱). از آنجایی که خانواده در کاهش مشکلات هیجانی و یا حتی ممانعت از ایجاد این مشکلات نقش عمده‌ای دارد بنابراین می‌توان تا حد زیادی انگیزش تحصیلی، پیشرفت تحصیلی و عملکرد دانش‌آموزان را در گرو خصوصیات خانواده آن‌ها دانست (صالحی، ۱۳۸۸).

در نتیجه سعی بر این است که بر اساس گونه‌شناسی خانواده در مدل FPC بررسی نیمرخ هیجان صورت گیرد تا نقش پیش‌بین متغیرهای خانواده در ایجاد اضطراب، افسردگی و فشار روانی مورد پژوهش قرار گیرد.

۱-۴- سوالات پژوهش

با توجه با آنچه گفته شد، در پژوهش حاضر تلاش شده تا به سوالات زیر پاسخ داده شود:

- ۱- آیا ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری استرس فرزندان را پیش‌بینی می‌کنند؟
- ۲- آیا ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری اضطراب فرزندان را پیش‌بینی می‌کنند؟
- ۳- آیا ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری افسردگی فرزندان را پیش‌بینی می‌کنند؟
- ۴- آیا میزان استرس فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است؟
- ۵- آیا میزان اضطراب فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است؟
- ۶- آیا میزان افسردگی فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است؟

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

با توجه به متغیرهایی که این مطالعه مدنظر خویش قرار داده است، می‌توان فرضیه‌های زیر را تدوین نمود:

- ۱- ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری استرس فرزندان را پیش بینی می‌کنند.
- ۲- ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری اضطراب فرزندان را پیش بینی می‌کنند.
- ۳- ابعاد فرآیند و محتوای خانواده به طور معناداری افسردگی فرزندان را پیش بینی می‌کنند.
- ۴- میزان استرس فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است.
- ۵- میزان اضطراب فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است.
- ۶- میزان افسردگی فرزندان در گونه‌های مختلف خانواده (مطرح در مدل فرآیند و محتوای خانواده) متفاوت است.

۱-۶- تعاریف عملیاتی متغیرها

در پژوهش حاضر متغیرهای مستقل عبارتند از: سطح کلی فرآیندهای خانواده، تصمیم‌گیری و حل مسأله، مهارت مقابله، انسجام و احترام متقابل، مهارت ارتباطی، اعتقاد مذهبی، سطح کلی محتوای خانواده، میزان درآمد، رضایت از محیط زندگی، رضایت از سلامت جسمی و روانی، رضایت از شغل و تحصیلات والدین، رضایت از وضعیت ظاهر و منزلت اجتماعی، حضور یا عدم حضور بعضی از اعضای خانواده و تسهیلات تحصیلی.

متغیرهای مستقل تصمیم‌گیری و حل مسأله، مهارت مقابله، انسجام و احترام متقابل، مهارت ارتباطی و اعتقاد مذهبی، نمره‌هایی هستند که هر نوجوان در سوالات مربوط به این عوامل در مقیاس

فرآیندهای خانواده کسب می‌کند و متغیر سطح کلی فرآیندهای خانواده نمره کلی است که هر فرد در مقیاس فرآیندهای خانواده کسب می‌کند.

متغیرهای مستقل میزان درآمد، رضایت از محیط زندگی، رضایت از سلامت جسمی و روانی، رضایت از شغل و تحصیلات والدین، رضایت از وضعیت ظاهر و منزلت اجتماعی، حضور یا عدم حضور بعضی از اعضای خانواده و تسهیلات تحصیلی، نمره‌هایی هستند که هر نوجوان در سوالات مربوط به این عوامل در مقیاس محتوای خانواده کسب می‌کند و متغیر سطح کلی محتوای خانواده نمره کلی است که هر فرد در مقیاس محتوای خانواده کسب می‌کند.

متغیرهای تعدیل کننده عبارتند از: مقطع تحصیلی دانش آموزان، سن دانش آموزان، جنسیت دانش آموزان.

محقق با در نظر گرفتن متغیرهای تعدیل کننده، اقدام به نمونه گیری به شیوه خوشه ای تصادفی چند مرحله ای نمود.

متغیرهای وابسته عبارتند از: افسردگی، اضطراب، فشار روانی و سطح کلی هیجانی.

متغیرهای وابسته افسردگی، اضطراب و فشار روانی، نمره‌هایی هستند که هر فرد در سوالات مربوط به هر یک از این سازه‌ها در مقیاسهای افسردگی، اضطراب و فشار روانی کسب می‌کند. متغیر سطح کلی هیجانی نمره کلی است که نوجوان در مقیاسهای افسردگی، اضطراب و فشار روانی.

۱-۷- هدف تحقیق

مطالعه هر چه بیشتر و فراگیر تر خانواده علاوه بر اینکه موجب شناخت بهتر این سیستم اجتماعی می‌شود، به شناخت و درک بیشتر افرادی که در آن پرورش می‌یابند هم منتهی می‌شود. خانواده‌ها تا آن حد بر فرزندان خود موثرند حتی مدتها پس از استقلال آنها هم تاثیر خود را اعمال می‌کنند. متغیرهای مختلف خانواده اعم از فرآیندها و محتوای خانواده می‌توانند بر توانایی‌های سازگاری فرزندان، هیجانات و هم چنین سلامت روانی آن‌ها موثر باشند (سامانی، ۲۰۰۸). از آن جایی که نوجوانی بحرانی-